

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л.В. МІХНЕВИЧ «ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА НАУКА В УКРАЇНІ ПОЗА КЛАСИЧНИМИ УНІВЕРСИТЕТАМИ (XIX ст. – 30-ті роки XX ст.)» *

*С.І. ЗАПАРА, доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету,
Сумський національний аграрний університет*

Наміри інтеграції в європейський освітній простір диктують потребу в трансформації вітчизняної системи освіти та науки. Проте, на жаль, за роки незалежності в Україні так і не вдалося виробити і послідовно реалізувати науково обґрунтовану реформу у сфері вищої освіти й науки. Немає одностайності й у поглядах науковців на відповідні освітні перетворення, які нині тривають. Водночас важливо в цьому процесі створити відповідну нормативну базу, яка відповідала б не лише європейським стандартам, але й зберігала унікальні національні особливості. Тож урахування багатого історичного досвіду освітньої та наукової діяльності вітчизняної вищої юридичної школи (зокрема у сфері управління освітою та наукою, у формуванні навчально-освітнього процесу, наукової атестації професорсько-викладацько-

го корпусу, діяльності системи вітчизняної ліцейської, жіночої, спеціальної освіти, розвитку науки тощо) може стати вельми корисним.

У цьому контексті викликає зацікавленість монографія Л.В. Міхневич, спрямована на вироблення наукової концепції правового регулювання вищої юридичної освіти та науки, адже саме вивчення досвіду минулого, за словом авторки, дозволить належно оцінити процеси, які відбувалися в історії розвитку академічної сфери, та врахувати уроки минулого на майбутнє.

Монографія має логічну побудову, а її структуру зумовили складність і багатогранність обраної теми. Зміст монографії свідчить, що її авторка провела значну дослідницьку роботу. Про глибину наукового пошуку яскраво свідчить колосальна джерельна база монографії, адже лише список використаних архівних справ

* Міхневич Л.В. Юридична освіта та наука в Україні поза класичними університетами (XIX ст. – 30-ті роки XX ст.): монографія. Київ: Четверта хвиля, 2019. 748 с.

налічує 308 одиниць з понад 30 фондів шести архівів міст Києва, Харкова, Одеси, Ніжина та Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Дослідниця вивчила та узагальнила вражаюче коло нормативних джерел і різноманітної наукової літератури, кількість яких становить понад півтори тисячі. А здійснений нею історіографічний огляд, як бачиться, має самостійне наукове значення і послугує багатьом іншим дослідникам, а не тільки історикам права.

Монографія містить ґрунтовний аналіз діяльності неуніверситетських вишів (ліцеїв, курсів, інститутів), які здійснювали професійну підготовку юридичних кадрів. Інтерес викликає опис витоків ліцейської юридичної освіти на українських територіях Російської та Австрійської імперій. Вперше у вітчизняній літературі комплексно розкрито становлення та розвиток юридичних факультетів вищих жіночих курсів, Новоросійського міжнародного інституту, Київського юридичного інституту. Не менш цікавим є звернення авторки до історії становлення юридичної освіти в Криму та визначення ролі в цьому процесі українських правознавців. Аналіз несприятливих суспільно-політичних та соціально-економічних умов в період революційних потрясінь початку ХХ ст., надав можливість об'єктивно оцінити позитивні та негативні наслідки трансформації імперської системи освіти. Вивчення ж авторкою досвіду діяльності юридичних факультетів Київського, Харківського, Одеського інститутів народного господарства (в час ліквідації юридичних факультетів класичних університетів в УСРР), сприяло висновку про неперервність розвитку вітчизняної вузівської юри-

дичної освіти і науки в Україні та існування національних традицій української юриспруденції.

Проте зауважимо, що праця зорієнтована не на описовість, а на вирішення цікавих і важливих проблем. Так, значний науковий інтерес викликає порушена у монографії проблема співвідношення публічних (державних) та приватних інтересів щодо організації вищої школи. Зокрема, авторкою вирізнено та проаналізовано окремі періоди освітньої політики Російської імперії. Так, у ХІХ ст. вища школа була представлена виключно державними закладами, а приватна ініціатива являла собою меценатство та благодійність. Тоді як початок ХХ ст. – це час перетворення держави із монополіста в освітній сфері на пасивного учасника розбудови приватної та громадської школи. Це дозволило дійти висновків про існування в той період взаємовигідного компромісу в реалізації освітньої політики між державою та суспільством. Авторка виводить практично значимі висновки про те, що дозволяючи громадську ініціативу та поширюючи приватну та громадську вищу школу, влада, з одного боку, залишала за собою функції нагляду і контролю та на законодавчому рівні закріплювала правові важелі впливу на її діяльність, а з іншого – розвивала розгалужену мережу вищої школи, не витрачаючи на це казенних коштів.

Безперечною позитивною рисою роботи є системний підхід до аналізу нормативних актів в освітній сфері, що дало можливість виявити особливості правового положення різноманітних шкіл, роль цих закладів в урядовій освітній політиці. Загалом, авторкою вдало висвітлено законо-

давче регулювання вищої юридичної школи та його вплив на реформування освітніх відносин. Безумовним внеском до історико-правової доктрини видається виокремлення дослідницею соціально-економічних, політичних і правових чинників суспільних відносин та основних принципів, на яких будувалося система вищої юридичної школи на різних історичних етапах в розрізі досліджуваного нею періоду.

Важливою складовою проведеного дослідження є висвітлення процесів освітніх реформ урядів Української Народної Республіки, Гетьманату П.П. Скоропадського, Директорії УНР. Цікавим видається й реконструйований авторкою процес трансформації всіх вищих шкіл царського режиму. На її думку, основу тодішніх реформ становили як ліберальні, так і національні принципи. Цілком обґрунтованими виглядають, висловлені дослідницею, думки щодо ефективності використання досвіду правознавців тодішніх часів. Зокрема, запровадження широкої автономії, мінімізація втручання держави у сферу діяльності вишів, демократизація вищої школи, гарантування права на освіту представникам різних соціальних груп, що в свою чергу, за висловом авторки, формувало підвалини національної освітньої системи.

Особливу увагу в роботі привертає вирізнення інноваційної сутності освітньої діяльності новостворених навчальних закладів. Як зауважує Л.В. Міхневич, ці школи не дублювали державні вищі, а опановували нові напрями підготовки спеціалістів з права, а відсутність шаблонів та мобільність до змін допомогли їм готувати фахівців, яких не давала державна вища школа, зокрема юристів-міжнародників чи фахівців з економіко-ю-

ридичними знаннями. За висновками дослідниці, результатом діяльності новаторських вишів періоду українського державотворення стало різке збільшення кількості студентів та кваліфікованих спеціалістів, що позитивно впливало на формування інтелігенції. Авторка висловила свою позицію і щодо особливостей діяльності вишів в умовах юридичної процедури їх ліквідації під час становлення радянської влади в Україні.

Корисним для сучасної практики може стати висвітлений авторкою неоціненний, на нашу думку, досвід організації науково-практичної школи права в Київському юридичному інституті, який може стати орієнтиром у формуванні ефективної наукової діяльності сучасних закладів вищої освіти, з урахуванням їхнього статусу науково-дослідницьких установ. А також пропозиції щодо залучення інноваційних ідей професорського складу вишів, щодо визначення цілей і завдань вищої юридичної освіти, формування її якісного змісту, підняття рівня підготовки юриста до вимог держави і суспільства та обґрунтування спеціалізації професійних знань.

Заслуговує на увагу здійснена Л.В. Міхневич низка уточнень з окремих питань, що раніше зачіпалися в літературі з історії права, які прямо чи побічно стосуються досліджуваної проблематики. Розгортаючи на сторінках монографії полеміку з деяких питань, авторка відстоює, а подекуди і захищає національні пріоритети у розвитку світової юридичної науки. Її аргументи при цьому видаються переконливими, адже базуються на архівних джерелах та посиланнях на норми конкретних законодавчих актів, які врегульовували ці суспільні відносини в досліджувані часи.

Суттєвим досягненням авторки є основні висновки монографії, у формулюванні яких особливо помітний високий рівень, на якому написана вся робота. Вони ще раз підтверджують, що монографія повною мірою відповідає сучасним вимогам до наукових праць такого роду. А пропозиції, які Л.В. Міхневич винесла на суд читачів, яскраво свідчать про практичне значення її дослідження. Хоча сама авторка, проводячи історичні паралелі, цілком слушно застерігає,

що історія не дає прямих відповідей на сучасні гострі проблеми, однак в ній можна відшукати підказки для їх вирішення.

Дослідниця виявила багато наполегливості і пристрасності у наукових розвідках, які водночас, на нашу думку, в жодному разі не вийшли за межі наукової об'єктивності. Загалом монографія виконана на високому науковому рівні і безумовно буде позитивно сприйнята всіма читачами: як науковцями, так і практиками.